

Iohannis Peckham. *Quaestio disputata* *“De aeternitate mundi”*

Autor:

Omar Argerami

Revista:

Patristica et Mediævalia

1975, 1, 82-100

Artículo

IOHANNIS PECKHAM QUAESTIO DISPUTATA
"DE AETERNITATE MUNDI"

Texto crítico y notas por OMAR ARGERAMI *

Huius quaestionis "De aeternitate mundi", quam Iohannes Peckham disputavit, textum e duobus codicibus manuscriptis, qui Florentiae in bibliothecis asservantur, excerpseramus; scilicet e Bibliotheca Laurentiana qui signatur Plut. XVII, sin. 8 (foliis 97ra-99va), atque qui in Bibliotheca Nationali ut Conventi Sorpressi J. I. 3 (foliis 61ra-63ra), dinumeratur. Qui ambo satis eruditeque a viris peritissimis descripti sunt, qua de causa nobis hic quae iam ab illis de codicibus istis dicta sunt inoportunum repetere visum est.

Ad textum edendum, illum qui in codice laurentiano continetur et in sequentibus semper littera L designatur, sequuti sumus, tum quia melius videtur traditionem ad quam ambo pertinent codices exprimere, tum quia lectionem offert minus falsis obscuratam. Codex Bibliothecae Nationalis, e contra, qui a nobis codex N appellatur, maiores quantitate qualitateque vitiis afficitur tam propter lapsus calami vel attentionis quam ex erroribus comprehensionis in textu apparentibus. His vero rationibus, tantum ad comparationem et emendationem, praesertim in locis lectu difficilioribus, textu hoc usi sumus.

Quod ad attributionem huius quaestionis pertinet, aut dubium illam a Iohanne Peckham redactam esse affirmari potest, quia hoc clarissime in codice N scriptum apparet. Atque, quamvis in codice L anonime posita, inter quaestiones certissime ad nostrum auctorem pertinentes inclusa est. In codice N, folio 19^v, transmissum nobis est index, siquidem non omnes includens, quaestionum quae in illo continentur, qui ad nostrum

* Investigador del Consejo Nacional de Investigaciones Científicas y Técnicas. Universidad Nacional de La Plata.

1 Speltmann, H.: "Johannis Peckham Quaestiones tractantes de Anima", *Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters*, XIX, 5-6, 1918. Doucet, V.: "Notulae bibliographicae de quibusdam operibus Fr. J. Peckham", *Antonianum*, VII (1933), 307-28; 426-59.

propositum, ad indicandum scilicet auctorem quaestionis "De aeternitate", maxime iubat. Initio folii 19^a, enumeratio incipit hoc simpliciter declarando:

"Haec sunt quaestiones disputatae et determinatae per fratrem
"Ioanhem de Peckham Parisiis."

Sequitur enuntiatio, ex subiectis quaestionum ordinata, quae sic apparet in fine:

"Utrum beatitudo consistat principaliter in actu voluntatis vel
"intellectus

"Utrum aliquid sit factum de nihilo ordinaliter
"Utrum mundus potuit fieri ab aeterno

"

"Utrum concupiscentia et alii defectus insit homini ex natura
"Utrum defectus qui inest ab origine posuit habere ratio culpae.

"Tituli quaestionum supra scripti omnes sunt in hoc volumine per-
"tractati. Sequentes vero non."

Quaestionum in 19^a enuntiarum, nulla assignatur ad Iohannem expresse, quamquam sine dubio omnes illae etiam in volumine continentur. Sed, quod ad quaestionem attinet "De aeternitate mundi", haec expressis verbis Iohanni Peckham tribuitur.

Tempus compositionis, aut melius expositionis, istius quaestionis non potest sine dubio signari, sed, si ad indicationem hic explicite positam attendamus, haec disputata "Parisiis" videtur, quod terminum a quo, 1270, terminum vero ad quem 1277, attribuere permittit, sed nihil amplius vel magis explicitum, Nobis autem hoc tempus reduci posse videtur, signando terminos praedictos 1270 et 1274 certa probabilitate, sed hoc non nisi ex hypothesis affirmare ausi sumus.

Quod etiam multum ad cognitionem huius temporis doctrinae pertinet, scilicet comparatio rationum in hac quaestione explicitarum ad rationes aliorum auctorum et quaestionum, respectu ipsius de aeternitate mundi subiecti, non est hic tangendum. Hoc ad laborem posterius futurum, haec omnia explicite distinguens pertinet, quod hic simpliciter propositum remanet.

CONSPECTUS SIGLORUM ET ABBREVIATURARUM

- N** : Codex florentinus Bibl. Nationalis, C. Sopresi J.I.3, ff. 61ra-63ra.
L : Codex florentinus Laurentianus XVII, sin. 8, ff. 97ra-99ra.
: : separat lemmata.
- : separat partem verborum variationem portantem.
<> : continent verba a nobis introducta in textu.
[] : continent numerationem foliorum, et observationes in textu.
add. : addidit.
a.m. : alia manu.
cor. : corruptum.
dub. : dubium.
eras. : erasit.
exp. : expunxit.
homoi. : homoioteleuton.
i.m. : in margine.
i.t. : in textu.
iter. : iteravit.
inv. : invertit. Virgula (,) interposita locum indicat inversionis.
ms. : manuscripta. Ponitur ubi ambo habent textus eandem variationem.
om. : omisit.
s.v. : supra versum.
(1,2...) : numerus suprapositus, in apparatu, indicat versi locum in quo cadit verbum variationes habens.
PL : Migne, Patrologiae Cursus Completus, Series latina.
PG : Migne, Patrologiae Cursus Completus, Series graeco-latina.

In verborum transcriptione, hodierna, non manusccriptorum, graphia, usi sumus, qua de causa huius nulla in apparatu offertur notitia. Duplex vero apparatus invenitur, textuum variationes referens primus, et locos citatos alter. Ad istum quod attinet, nobis integrum scribere textum citatum prudentior visum est.

<IOHANNIS PECKHAM "Quaestio de aeternitate mundi">
[L. 97°/N. 61°]

Quaeritur utrum mundus potuit ab aeterno creari.

RESPONDITUR quod sic, quia dicit Dyonisius De Divinis Nominibus: "Bonum est sui diffusivum"; et Augustinus Contra Adversarium Legis: "istorum producendorum causa sola bonitas Dei fuit". Ergo, sicut
5 similiter sunt lux et diffusio lucis, sic bonum et diffusio bonitatis. Sed bonum fuit ab aeterno; ergo, et diffusio eius quae est creatio.

Item, Augustinus De Trinitate VI, cap. 1: est coaeternus Patri Filius sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur coae-
10 vus est illi, et esset coaeternus si ignis esset aeternus. [N. 61°] Si igitur ignis habet a se effectum diversum coevum sibi, ergo et Deus potest.

Respondetur quod creatura non potest capere aeternitatem. Contra, Augustinus ad Volusianum: In rebus mirabilibus to[L. 97^ob]ta
15 ratio facti est potentia facientis. Sed creatio est operatio summe mirabilis; ergo, totaliter dependet a potentia Dei. Ergo, nulla impotentia repugnat a parte recipientis.

Item, quando creatura non est, nihil potest recipere, quantum est ex parte sui, nec esse nec aeternum esse, quia a pari est im-
20 possibilitas ad utrumque. Ergo, qua ratione potest recipere unum, et reliquum.

1. utrum: hoc supposito, si N creari: causari N 2. responditur: et ostenditur N 3. Adversarium: -ria N 9. splendor: g. add. sed exp. L diffunditur: -sivus eras. N 10. coaevus: coaeternus ms. coaeternus: ce- L si... aeternus: om. L 11. habet, a se: inv. N 13. responde-tur: -batur N mirabilibus: artificialibus N facti: perfecti L 16. mirabilis: miraculosa dub. N 19. ex: a N 20. re-cipere: ac- N.

1. "hoc supposito" N: scilicet mundum non ordinaliter creatum esse a Deo, quod expositum est in quaestione praecedenti.
2. Adduci solet textus De Divinis Nominibus IV, 3 (PG 3 700 A), sed illic non inveniuntur verba hic allata. Ex dictis tamen Dyonisii facile sententiae sensus infertur, et hoc pacto, ut videtur, usus est illa et Scotus. Thomas Aquinas.
3. Contra adversarium legis et prophetarum I, 7, 10 in fine (PL XLII, 609): "Ideo quippe istorum faciendorum causa sola Dei bonitas fuit, quia necessitas eius ulla non fuit".
8. De Trinitate, VI, 1, 1: "non intelligens etiam natum esse Deo sempiternum esse, ut sit coaeternus Patri Filius, sicut splendor qui gignitur ab igne atque diffunditur, coaevus est illi, et esset coeternus si esset ignis aeternus".
14. Epistula 137 ad Volusianum, II, 8 (PL XXXIII, 519): "In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis".

Item, plus potest Deus de nihilo quam creatura de aliquo. Sed si ignis fuisset ab aeterno, genuisset splendorem suum ab aeterno, ut dicit Augustinus. Ergo, Deus potuit mundum producere ab aeterno de nihilo.

Item, posita causa sufficienti ponitur effectus. Sed Deus est causa mundi sola et sufficiens. Sed haec causa fuit aeterna; ergo, et causatum.

Respondetur ad hoc argumentum quod non sequitur de causa voluntarie agente, quia eius effectus est secundum modum voluntatis suae. Contra: ergo, si voluisset mundum ab aeterno produxisse, potuisset.

Respondetur quod verum est quantum est ex parte sui. Contra: Deus, quantum est ex parte sui, nihil potest nisi quod posse esse est possibile, cum posse dicat respectum ad obiectum potentiae. Ergo, si Deus potuit ab aeterno mundum producere, quantum est ex se, mundus potuit ab aeterno produci.

Item, aequae potens Deus est producere finitum sicut infinitum. Sed produxit ab aeterno infinitum, scilicet, filium suum. Ergo, et potuit ab aeterno producere finitum.

Item, mundus non incepit esse; ergo, fuit ab aeterno. Probo prime: si incepit esse, aut in tempore aut in instanti. Non in tempore, quia inter ens et non ens non est medium. Ergo, incepit in instanti. Sed hoc est impossibile; ergo, non incepit. Quod sit impossibile probatur, quia eadem est ratio de mundi inceptione et eius desitione. Mundus autem, si desiniret, non desiniret in instanti. Hoc probatur sic: quia si mundus verteretur in nihilum, mundus, in sua adnihilatione, non esset, et adnihilatio mundi esset terminus sui esse. Sed et mensura adnihilationis esset cum adnihilatione, sicut mensura omnis motus est cum motu, et mutationis cum mutatione. Ergo, si adnihilatio est in instanti, instans est cum adnihilatione. Sed adnihilatio est post esse mundi; ergo, et ins-

22. creatura: anima N 24. mundum producere ab aeterno: ab aeterno producere mundum N 26. sufficienti: -ciens N 27. sola: solus N 29. Respondetur: batur N de causa: om. L 31. Contra: si *vid. sed exp.* L mundum, ab aeterno: inv. N 34. nihil: non N 35. est possibile: posse N respectum ad obiectum: rationem ad ordinem N 39. Sed... suum: om. L 40. potuit: possibile L 42. Incepit: inci- L aut in tempore, aut in instanti: inv. L 43. Incepit: inci- L 44-45. ergo, ... impossibile: om. homoi. L 46. desitione: im. N desitione i.t. N 47. in: angelum *add. sed exp.* N 40. sui: om. N et: om. N cum: iter. N 51. instans, est: inv. N.

tans quod est eius mensura. Ergo, si mundus adnihilatur in instanti, instans est post esse mundi; sed hoc est impossibile, cum
55 pars non sit sine toto nec accidens sine subiecto. Ergo, et caetera.

Respondetur quod adnihilatio est in nunc aeternitatis. Contra, quicquid est in nunc aeternitatis est aeternum; sed adnihilatio illa, hoc casu posito, non esset aeterna. Ergo, et caetera.

60 Item, si mundus non potest esse aeternus, hoc non nisi quia habet esse post non esse. Sed hoc est falsum; ergo, primum. Quod non habeat esse post non esse probatur, quin nec post secundum materiam, cum non esse non dicat materiam.

65 Item, quia prius tantum natura, similiter est tempore cum posteriori, sicut materia cum forma. Nec prius tempore, quia non prius erat tempus, nec prius aeternitate, quia non esse mundi non fuit in aeternitate. Sic enim, non esse, vel nihil esse, esset in perfectissimo esse [L. 97va], et negatio in affirmatione purissima. Ergo, et caetera.

70 Item, praeteritum et futurum sunt aequalia in suppositis; quicquid enim est praeteritum fuit futurum, et quicquid est futurum erit praeteritum. Ergo, qua ratione unum est infinitum, et reliquum est vel esse poterit infinitum.

75 Item, Boethius De Consolatione V: *Nec Deus conditis rebus antiquior videri debet*. Ergo, Deus non est antiquior mundo; ergo, si Deus aeternus, et mundus.

80 Item, in habentibus materiam, quod est ab agente per artem, est secundum modum agentis quantum patitur conditio materiae. Ergo, quod est ab alio sine materia est totaliter secundum modum agentis. Sed mundus sensibilis exprimitur a mundo archetypo sine praesente materia; ergo, est secundum modum agentis omnino. Ergo, si mundus archetypus vel exemplaris est aeternus, etiam mundus [N. 61va] iste sensibilis erit aeternus.

52. est: om. N 54. instans: om. N est: autem L 57. Responde-tur: -natur L 59. hoc: om. L 61. Sed hoc: ergo N 62. secundum: om. N 63. materia: naturam N 64. similiter: in. N 66. temp-us: -ore L 67. aeter-nitate: -num N 68. purissima: perfectissima N 72. unum: praeteritum add. sed erat. N unum est: inv. N infinitum: perinfinitum L 73. est: om. L 74. con-dit-tis: -tor L 78. quantum: om. L 79. alio: aliquo L 81. est: om. N.

74. *De consolatione philosophiae*, L. V, pros. VI, n° 349 (PL LXIII, 859): "Neque enim Deus conditis rebus antiquior videri debet temporis quantitate, sed simpliciter potius proprietate naturae".

Item, Deus est agens naturale et voluntarium. Si igitur produxit de novo mundum, aut in quantum agens naturale, vel per principium quod est natura, aut per principium quod est voluntas. Si primo modo: sed natura agit uniformiter et determinate unum; ergo, aut ab aeterno produxit, aut numquam produxit. Si autem produxit in quantum agens voluntarium: sed non est impotentior voluntas quam natura; ergo, ab aeterno potuit producere sicut si ex natura potuisset.

Item, quod non repugnet conditioni creaturae produci ab aeterno, probatur, quoniam, dicendo mundum creatum fuisse ab aeterno duo dico: et mundum semper fuisse, et semper esse ab alio habuisse. Sed in hoc, si aliquid repugnat rationi creaturae, quaero: aut quia potest esse ab alio eternaliter, et hoc non, quia Filius est ab aeterno; aut quia potest <esse> ab aeterno in diversitate substantiae, et hoc non, quia si coelum fulset ab aeterno motus fuisset aeternus, qui tamen essentialiter differt a coelo; aut quia in hoc aequipararetur Deo, et hoc non, quia aeternitas eius esset aeternitati Dei incomparabilis, cum haberet partem post partem, et sicut modo <existit> duratio mundi successiva, cum simpliciter aeternitate Dei sic potuisset, ut videtur, si ab aeterno fuisset.

Item, si Deus produxit mundum ex tempore proposito aeterno, mutatus est implendo propositum. Probatur quaestio: quia quod voluit ab aeterno producere, produxit cum actu voluit. Tamen, causa, aut fuit a parte mundi, et hoc non videtur, quia mundus cum produceretur nullam haberet causam suae productionis; aut fuit a parte Dei, et ita Deus, implendo ex tempore quod ab aeterno disposuit, mutatus est.

Item, res habent comparationem ad causam materialem et efficientem; sed mutatum potest esse corporis materia, sicut cantus sono; ergo, et efficienti. Probatio: nihil fit de materia nisi cum mutatione materiae; sed, quod fit a Deo, fit sine mutatione Dei, et etiam sine mutatione proprie dicta eius quod est sic,

84. Deus: *om.* N 85. de novo: Deus N 89. produxit: -cit N 91. si: *om.* N 92. non: producat *add. sed exp.* L conditioni: *conditio ms. creaturae: -ae* N 94. esse, ab alio: *inv.* N 95. Sed: *om.* N creaturae: -ae N 96. eternaliter: essentialiter *add. im.* N non: est *add.* N 97. potest esse: est N in: *om.* N 100. aequipararetur Deo: modo praepararetur *dub.* N motum aeternum implicat opposita *im.* N 102. existit: *dub.* L cur N 105. mundum, ex tempore: *inv.* N aeterno: ergo *add.* N 107. produxit cum: productum N Tamen causa: causa autem N 108. aut: *om.* L 109. haberet: -uit N 113. corporis: *dub.* L corporum N signatum parva + *im.* et *it.* 114. fit: est L 116. et: vel L proprie: -a N sic: generatum N.

quia creatio non est mutatio proprie dicta. Ergo, magis potest aliquid creatum esse coaeternum Creatori quam materiae de qua est.

120 Item, Deus dat creaturae, aliquid mediante principii suis, aliquid sine concursu alicuius principii, sicut in creatione; [L. 97va] sed, dat creaturae perpetuitatem sui esse, quia convenit suis principii, a parte post. Ergo, potest eisdem dare aeternitatem a parte ante, quam dat mediante principii.

125 Item, productio creaturae ex tempore causam habet solam Dei voluntatem; sed quod ex sola causa tali pendet, ipsa sola mutari potest. Ergo, si Deus vellet, aliter esse posset vel fuisse potuisset.

130 Item, si mundus productus est in instanti hoc non potest esse, quia omne instans est copulatio duorum temporum, et ita ante tempus esset tempus.

135 Item, inter processionem aeternam, quae est in identitate essentiae, et temporalem, quae est in diversitate essentiae, medium est, vel processio in identitate naturae ex tempore, vel processio in diversitate naturae ab aeterno. Primum est impossibile; secundum, ergo, est necessarium.

140 Item, aut Deus ab aeterno potuit mundum producere et voluit, aut potuit sed noluit, aut voluit sed non potuit. Si primum est verum; ergo, produxit. Si secundum est verum, mundus fuit sicut de generatione Filii arguit Augustinus. Si tertium est verum, impotens fuit. Sed haec duo ultima sunt impossibilia; ergo, primum est necessarium.

Item, potuit fuisse mundus prius quam fuit per mille annos, et iterum per mille, et sic in infinitum. Ergo, ab aeterno potuit.

145 Item, De Ecclesiasticis Dogmatibus X: *in principio creavit Deus omnia ut non esset otiosa Dei bonitas.* Ergo, si non creavit ab aeterno, fuit otiosus ab aeterno.

117. mutatio proprie: inv. N dicta: om. N 118. creatum: om. N esse
 coaeternum: inv. N materiae: -ria L 121. alicuius: s.v. N aliquid it. N
 122. creaturae: -tae N convenit: iter. N 123. eidem idem L 125. solam
 -um N habet add. sed exp. L 126. quod: om. N pendet: dependens N sed
 exp. de- 130. omne: esse N copulatio: copula N ita: iam N 133. diver-
 sita-te: -tem L 134. est: esset N 135. secundum ergo: inv. N 139. est
 verum: ergo N 143. prius quam: mille annis antequam N 144. ab aeterno
 potuit: inv. N.

Item, Deus est causa rerum in triplici genere causae. Sed ad perfectionem exemplaris pertinet ut sit aeternum. Ergo, ad perfectionem efficientis similiter.

Item, si mundus incepit in aliquo [N. 61rb] instanti, verbi gratia in A, ante A mundus non erat. Ante A autem, quando mundus non erat, dicatur B. Sed inter A et B, cum non sint simul, cadit medium, et tempus per consequens. Ergo, ante mundum fuit tempus.

Item, si sit aliqua prima mutatio, sit A; ergo, cum A incepit, prius fuit verum dicere A non esse actu sed potentia. Sed quicquid exit de potentia ad actum, exit per mutationem. Ergo, ante primam mutationem fuit mutatio.

Item, Augustinus videtur docere quod non sit impossibile mundum fuisse ab aeterno: *Verum dicunt* —De Civitate Dei, XI, c. 4— *qui a Deo mundum factum fatentur, non eum temporis volunt habere, sed suae creationis initium, ut modo quodam vix intelligibili semper sit factus.* Si mundus iste est vix intelligibilis; ergo, non impossibile. Nullum enim Deo impossibile est intelligibile, cum non sit impossibile apud Deum omne verbum, dicitur Lucas I.

Item, Deus non creavit mundum nisi quia bonum est mundum esse. Sed melius est esse ab aeterno, quam non ab aeterno, cum omne ab aeterno conveniat Deo. Ergo, et caetera.

148. triplici: rerum *add. sed eras.* N 150. perfectionem: entis *add. sed eras.* N 151. verbi gratia: videlicet L 152. in A: *iter.* N ante A¹: antea N A autem: *inv.* N 153. Sed: *om.* L non²: *om.* N cadit: tempus *add.* L 154. tempus¹: tempore L mundum: medium L 156. fuit: D *add. sed exp.* L actu: actum N 157. ante: *om.* L 158. mutationem: non *add.* N 160. fuisse: *om.* L dicunt: *it* L Dei: *om. ms.* 161. fate-ntur: -atur L 163. factus: Hoc Augustinus *add.* N SI: Sed N 165: cum: cui N sit: est N apud Deum: *om.* N 166. mundum¹: qui *add.* L 167. omne: esse N.

160. *De civitate Dei, XI, 4, 2: "Qui autem a Deo quidem factum fatentur, non tamen eum volunt temporis habere, sed suae creationis initium, ut modo quodam vix intelligibili semper sit factus, dicunt quidem aliquid, unde sibi Deum videntur velut a fortuita temeritate defendere, ne subito illi venisse credatur in mentem, quod numquam ante venisset, facere mundum, et accidisse illi voluntatem novam, cum in ullo sit omnino mutabilis".*
165. Luc. I, 37: "quia non erit impossibile apud Deum omne verbum".

CONTRA: *In principio creavit Deus coelum et terram*, Genesis 1.
 170 Et loquitur Moyses de principio temporis, quod continuatur per dies et annos infinitos enuntiatos in Canone.

Item, Avicenna VI Metaphysicae: *postquam res [L. 98ra] ex seipsa habet non esse, sequitur tunc ut eius esse sit post non esse et fiat postquam non fuerat.*

175 Item, mensura est per quam cognoscitur quantitas; ergo, quae est operatio duarum invicem quantitarum, eadem erit proportio mensurarum suarum. Deus <autem> habet quantitatem virtutis, mundus habet quantitatem mollis; mensura esse divini simplex est, mensura mundi tempus est. Sed, non est quantitas aliqua creaturae
 180 quae possit commensurari quantitati vel magnitudini divinae. Deus enim ita est in hoc mundo, quod posset esse in mundo alio, sed etiam esset maior in infinitum, nec etiam posset facere mundum sibi proportionalem. Ergo, nec duratio mundi potest ex aliqua parte aequari aeternitati. Sed aequaretur si esset factus ab aeterno.
 185 Ergo, impossibile est Deum creasse mundum ab aeterno.

Item, si mundus creatus est non in tempore, quia inter esse et non esse purum non est medium, ergo creatus est in instanti. Quae-
 ro aut instanti initiali temporis, aut mediali, aut finali, cum non sit aliud cogitare. Tertium est manifeste falsum. Similiter
 190 est et secundum, quia tunc tempus fulisset ante mundum. Ergo, creatus est in instanti temporis initiali; quod etiam patet per allam viam: cum enim creatio dedit mundo esse, ergo instans creationis fuit terminus essendi ipsi mundo a parte ante; sed nihil tale est vel esse potest ab aeterno. Ergo, et cetera.

169. Genesis 1: post contra N 170. Et: om. N Moyses: om. N 171. et annos: om. N 172. Item: contra add. N VI: om. N 173. seipsa: se L post non: purum N 175. quam: quod N 176. operatio: actio N proportio: invicem add. N 179. quantitas aliqua: inv. N 181. hoc: om. N alio: om. N 182. etiam¹: et N etiam²: om. N 184. aeternitati: Trinitati N 187. creatus: -tum L 188. instanti: om. N initiali temporis, aut mediali: mediali temporis, aut initiali *ms.*, 189. Similiter: om. L 191. temporis: om. N quod: om. L 193. tale: huius N 194. ab aeterno: aeternum N.

169. Gen. I, 1.

172. *Metaphysica*, Trac. VI, cap. 1 (*Avicennae perhypatistici philosophi ... opera in lucem redacta...* Venetis, 1508. fol. 91ra): "postquam autem res ex seipsa habet non esse; sequitur tunc ut esse eius sit post non esse, et fiat postquam non fuerat".

- 195 Item, si mundus duravit per tempus infinitum, et duraturus est similiter per tempus infinitum. Tantum, ergo, durabit quantum duravit, et non plus. Ergo, sicut non impediens infinitate praeteriti temporis, totum tempus <sic fuit futurum> ut nihil eius <fuerit praeteritum>, similiter, non obstante infinitate temporis futuri, aliquando sic erit praeteritum ut nihil eius sit futurum. Sed illud cuius aliquando nihil erit futurum, penitus desinet. Ergo, tempus est infinitum futurum et tamen aliquando deficient omnino, quod est impossibile.
- 200 Item, creatio et versio opponuntur, et creatio incipit a non esse, sicut versio terminatur in non esse.
- 205 Item, versio respicit futurum sicut creatio respicit praeteritum. Ergo, sicut impossibile est mundum verti in nihilum, et tamen durare in infinitum a parte post, ita impossibile est mundum educatum fuisse de nihilo, et tamen durasse per tempus infinitum a parte ante.
- 210 Item, si mundus duravit per tempus infinitum, et durabit similiter. Accipiantur ergo instans me[N. 62ra]dine diei quod sit A; dicaturque totum tempus praeteritum "A praeteritum", et omne tempus futurum "A futurum". Similiter, sumatur instans mediae diei quod sit B; dicaturque totum praeteritum "B praeteritum", et totum futurum "B futurum". Item, hiis suppositis, supponatur quod duorum aequalium, quicquid est maius uno, et reliquo, et quocumque unum est maius, reliquum. Item, supponatur quod quicquid sustinet alterum cum alio superaddito, sit maius ipso vel totum ad ipsum. Item, quod duo infinita, ab eodem indivisibili procedentia, sint aequalia. Ex hoc fit: "A praeteritum" et "A futurum". [L. 98^{ba}] sunt aequalia, cum unum, per impossibile alteri suppositorum, non excedat ipsum nec ab ipso excedatur. Similiter "B praeteritum" et "B futurum" sunt aequalia, sed "B praeteritum" est maius quam "A praeteritum" et totum ad ipsum. Ergo, est maius quam "A futurum". Sed "B praeteritum" et "B futurum" sunt aequalia; ergo "B futurum" est maius quam "A futurum". Sed "A futurum" est totum ad "B futurum";

196. Tantum ergo: inv. N Tantum: Deum add. L 197. et non plus: om. L praeteriti temporis: om. N 198. sic fuit futurum: praeterit sic L praeteritum N 199. fuerit praeteritum: sit futurum ms. similiter: ergo add. N 201. Sed: si s.v.add. N cuius: cum L tamen N futurum: om. L 204-205. Item...in non esse: om. L 205. esse¹: et terminatur add. sed eras. N 206. creatio: futurum add. sed eras. N respicit²: om. N 209. et: tempus add. L 211. duravit: -bit L dura-bit: -vit L similiter: om. L 213. praeteritum: sit add. L 213-14. "A praeteritum": et omne tempus futurum: om. L 214. sumatur: -que add. N 216. hiis suppositis: ex hiis positis N quocumque: i add. sed. exp. L 210. vel: et: N ad: om. L 220. eodem: om. L pro-cedentia: praec- N 222. supposit- torum: -ti N non: nec N 223. ab ipso excedatur: excedatur ab eo N B praeteritum: inv. L 224. maius: magis L 225. maius: magis L 227. maius: magis L.

ergo, pars est maior suo toto, posito quod tempus fuit sine initio

230 Item, omne esse est aliquod bonum, et duratio maior melior minore. Ergo, infinite maior, infinite melius alio. Ergo, impossibile est aliquid creatum infinito tempore durasse.

Item, mundus duravit duratione infinita. Sed mundus est propter hominem. Ergo, infiniti homines praecesserunt. Cum, ergo, animae rationales sint immortales, sunt actu infinitae. Forte hoc non habebit pro inconvenienti qui voluerit contrarium sustinere; sed contra, infinita esse actu est omni philosophiae contrarium. Ali-
235 ter docet alius haereticus animas interire cum corpore, quod est contra omnes nobiles philosophos; vel dicit omnium hominum esse animam unam, quod est contra rectissimam philosophiam, quae formam propriam dicit esse propriae materiae, et unum esse motorem
240 unum mobilis; vel dicit quod animae successive revoluntur in corpora diversa, et hoc est a Philosopho improbatum et inter pythago-
reas fabulas reputatum.

Item, [1 verbum] I De Trinitate, capitulo VII, dicit quod id
245 quod est a seipso est aeternum. Ergo, per oppositum, quod non est a seipso est ex tempore; et loquor de eo quod est ab alio essentialiter diverso. Haec consequentia sic probatur: quod est a seipso, eo ipso habet et esse posse; et quicquid aliud est ab ipso, ab ipso participat esse et posse. Sed nullum participans ab
250 altero aequatur in aliqua conditione illi quod participat. Ergo quod participat, recipit esse participatum ab eo quod est aeternum <sed> non recipit ab aeterno.

Ad hoc respondetur quod, si mundus semper fuisset, non tamen Deo parificaretur, quia esse divinum est esse totum simul. Contra,
255 aequaretur suo modo, quia tantum durasset quantum aeternitas Dei.

Item, omne pertransitum et acceptum est finitum. Ergo, si omnes revolutiones coeli sunt pertransitae, sunt finitae.

Ad hoc respondetur quod transitus intelligitur a termino inter-
terminum; quaecumque autem praeterita dies signetur, finitae sunt
260 dies ab illa ad istam, et tamen non oportet quod omnes sint finitae. Contra, coelum pertransit revolutionem diurnam istam et aliam; ergo, si infinitae revolutiones praecesserunt, finitum transivit
265 infinita, quod est contra rationem infiniti, [N. 62rb] cuius ratio est quod, eius quantitatem accipientibus, semper est aliquid accipere extra.

230. alio: alia L 233. Cum: post rationales N 235. voluerit: -et L 238. di
et: -it L 239. rectissimam: om. L motorem: motem N 241. dic-et: -it L
242. pythago-reas: -ricas L 244. Post Item nomen non intelligitur in mss. VI
VIII N quod: quia N 249. ab ipso: om L 250. aequatur: aequat N III:
illud N 251. quod¹: si L 251-252. recipit esse... non recipit: deficit L 255²
esse totum: inv. N 255. quantum: sicut N 257. sunt pertransitae: inv. N
sunt²: om. N 258. transivit: -tio N 259. fini-tae: -ti N 260. tamen: om. N
finitae: -ti N 262. transivit: transit L 264. aliquid accipere: inv. N.

Item, omne praeteritum fuit futurum. Totum tempus praeteritum est praeteritum; ergo, totum fuit aliquando futurum. Sed quando totum fuit futurum, fuit in principio sui esse et durationis; ergo omne tempus habuit initium suae durationis.

270 Item, omne quod factum est, aliquando fuit in fieri. Sed mundus factus est. Ergo, aliquando fuit in fieri, hoc est, in aliquo instanti; sed nullum instans [L. 98va] distat ab instante infinite. Ergo, mundi creatio praecessit finite hoc instans.

275 Item, in causis efficientibus non est abire in infinitum. Ergo, si pater est causa filii, non praecesserunt patres infiniti.

Respondetur quod in causis per se ordinatis ad effectum aliquem, non est abire in infinitum, sicut quod lapis moveretur baculo, et baculus a manu, et hoc in infinitum. Sed in efficientibus per accidens ordinatis, non est impossibile; verbi gratia, accidit huic 280 homini generare in quantum est genitus ab alio, quia generat in quantum homo, non in quantum genitus ab alio. Contra, infinitas in causis accidentaliter ordinatis non potest esse nisi ab infinita virtute creatoris. Cum igitur inter effectum istum signatum et Deum, qui est infinitus simpliciter, sint infiniti gradus causarum 285 possibiles, non est ratio quare non possit esse infinitas in causis ordinatis essentialiter, sicut in ordinatis accidentaliter.

Item, ratio secunda videtur esse contra hoc, quae est talis: in agentibus ordinatis, primum est causa medii, et medium est 290 causa ultimi, sive sit unum, sive plura media. Remota autem causa, removetur illud cuius est causa. Remoto igitur primo, medium non potest esse causa; sed si procedatur a causis efficientibus in infinitum, nulla causarum erit prima; ergo, nulla erit causa. Istud sequi videtur tam in causis essentialiter quam accidentaliter 295 ordinatis.

267. est praeteritum: om. L. fuit: verum add. sed exp. N. totum... futurum: fuit totum futurum ergo fuit aliquando L. 272. instante: vacuum in N. 276. causis: ordinatis add. N. 277. quod: cum N. move-retur: -tur a N. 280. est genitus: in. N. 281. ab: om. L. 284. et: ut N. 285. esse: om. L. 288. secunda: etiam metaphysicae N. quae: et N. 291. illud: id L. igitur: ergo N. 292. procedatur: per se datur L. 293. causarum: quarum N. causa: secunda L. 294. sequi videtur: in. N. 295. ordinatis: Item, per consequens, in fine add. N.

RESPONSIO. Creatio mundi ex tempore, quamvis sit articulus fidei, tamen ratione, ut videtur, potest investigari; nec hoc est in perudicium fidei, dum non propter rationem fidei assentitur, sed merito fidei ad eius intelligentiam pervenitur. Unde, qui sine fide de creatione locuti sunt, omnes erraverunt vel diminute sunt locuti, eam non attribuendo Deo vel eam attribuendo alio a Deo. Mundum igitur fuisse ex tempore et non ab aeterno creatum, patet considerando: primo, in ipso veram posteritatem fieri; secundo, participationem essendi; tertio, modum suae originis, quarto, mensuram suae productionis; quinto, totum decursum temporis.

Primo, dico, considerando posteritatem temporis, fieri mundi, quantum suum fieri, vere transit in praeteritum. Omne autem praeteritum aliquando fuit praesens et non praeteritum; nullum autem tale fuit ab aeterno. Ideo dicit Augustinus Super Genesim contra Manichaeum: *non coevum Deo mundum dicimus, quia non eius aeternitatis est mundus cuius aeternitatis est Deus. Mundum quippe Deus fecit et cum ipsa creatura quam fecit Deus, tempora esse inceperunt.* Ergo, si fecit, fieri transit in praeteritum, quod est temporis initium.

Item, secundo, considerando participationem essendi. Eo enim quod participat esse, non habet esse plenum, sed contractum et limitatum, et quantum ad essentiam, et quantum ad modum. Igitur, sicut participat esse finitum, sic et modum essendi finitum. Sed habere esse sine initio vel principio, dicit modum [L. 98^b] essendi infinitum. Ergo, non [N. 62^a] convenit habenti esse participatum. Quod dicat talem modum essendi patet, quia excedit omne esse ex tempore in infinitum.

Item, quia secundum hoc tantum est suum esse, vel tan diuturnum extensive, sicut esse divinum intensive, et tam longa tempo-

296. quamvis: quam vix L. sit, articulus fidei: inv. N. 297. tamen: non L. est: tamen add. L. 301. sunt locuti: om. L. locuti: a.m.i.m. N. non: om. N. vel: superflue add. L. eam attribuendo: attribuendo etiam eam N. 302. fuis: so: -set N. 303. considerando, primo: inv. L. 304. suae originis: iter. L. 305. totum: om. N. 308. fieri: iter. L. 311. Deo: dico N. mundum: dus N. 313. Deus²: om. N. 314. inceperunt: coeperunt N. Ergo: igitur L. 315. initium: dub. in. ms. 319. partici-pat: -pant N. 320. initio vel principio: initiatione dub. N. 321. convenit: om. N. 322. talem: multipliciter N. 325. intensive: T. add. sed exp. L. temporis volubilitas: inv. N.

311. *De Genesi contra manichaeos*, L. I, cap. 2, par. 4: "Non enim coevum Deo mundum istum dicimus, quia non eius aeternitatis est hic mundus, cuius aeternitatis est Deus: mundum quippe fecit Deus, et sic cum ipsa creatura quam Deus facit, tempora esse coeperunt: et ideo dicuntur tempora aeterna. Non tamen sic sunt aeterna quomodo aeternus est Deus, quia Deus est ante tempora, qui fabricator est temporum".

ris volubilitas quanta simplicitas aeternitatis, quod est impossibile, sicut invenire mundum tantum quantitate molis sicut Deus est quantitate virtutis. Unde Augustinus, De Civitate Dei, XI, cap. V: *Si infinita spatia temporis ante mundum cogitant, in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse, similiter cogitent extra mundum infinita spatia locorum*; quia idem est iudicium de ante et de extra mundum. Vel si dicas non esse simile, quia ponere magnitudinem infinitam est ponere infinitum actu, sed ponere tempus infinitum non est ponere infinitum actu, quia partes non sunt simul: contra, tempus est aliquod ens; ergo, tempus infinitum, ens vel essentia infinita creatae durationis, aequans aeternitatem Dei, et si non in simplicitate, tamen in durationis immensitate a parte ante.

Item, quod modus sit infinitus, probatio, quia infinitas a parte post primo est possibilis, quia semper est actu finitum quod acceptum est, et infinitum in potentia tantum; sed in infinitate a parte ante est, econtra, infinitum in actu et in potentia. In actu numquam, quia tantum habet in actu quantum habet acceptum, et in potentia, ut de futuro dictum est. Haec sententia colligitur ex Augustino, Super Genesim contra Manichaeum, dicente: *cum ipsa creatura quam fecit Deus tempora esse coeperunt, et ideo dicuntur aeterna tempora; non tamen sic sunt aeterna tempora quomodo aeternus Deus, quia Deus est ante tempora, qui fabricator est temporum, sicut omnia quae fecit Deus bona sunt valde, sed non sic bona sunt quomodo bonus est Deus qui illa facit*. Ergo, ex hiis vobis patet quod, sicut bonitas est penitus infinite bonitate minor, ita duratio duratione.

328. Dei: om. N 329. V: 8 N 330. eis, non videtur: inv. N 331. idem: id N 332. Vel: quod N simile: -lem N 333. sed ponere: ponere autem N 334. infinitum actu: aliquid actu infinitum N quia: quod N 339. Item:, si add. sed exp. L 340. post: ante N om. L primo: prima L actu: actum N 342. a: ante N 344. est: om. L 347. sunt: etiam N 350. patet: om. L 351. bonitate minor: inv. N.

329. De Civitate Dei, L. XI, cap. V: "Nam si infinita spatia temporis ante mundum cogitant, in quibus eis non videtur Deus ab opere cessare potuisse, similiter cogitent extra mundum infinita spatia locorum, in quibus si quisquam dicat non potuisse vacare omnipotentem, nonne consequens erit, ut innumerabiles mundos cum Epicuro somnare cogantur; ea tantum differentia, quod eos ille fortuitis motibus atomorum gigniasserit et resolvi, isti autem opere Dei factos dicturi sunt, ...?"

345. Cfr. nota ad versum 311.

Item, tertio hoc patet ex modo suae originis, quia est ex nihilo, et ita aliquando non fuit. Sed respondetur quod intelligendum est negative: mundus factus est ex nihilo, hoc est, de non aliquo, ita quod non esse non praecessit esse secundum durationem, sed esse mundi nihil praecessit. Sed istud improbat per rationem praetactam, quoniam, sicut versio in non esse non potest stare cum infinitate a parte post, ita neceductio de non esse cum infinitate a parte ante.

Item, accipere esse non de aliquo, dicit maiorem novitatem quam accipere esse de aliquo, quia quod accipit esse ab aliquo non totaliter producit, sed secundum quid prius fuit. Sed si mundus factus fuisset de aliquo, habuisset esse novum et ex tempore, ut probat Philosophus; ergo, multo magis si habuit esse non de aliquo, habuit esse novum necessario. Damascenus, cap. 8: *creatio ex Dei voluntate opus existens, [L. 99ra] non coaeternum est cum Deo, quia non aptum natum est, quod ex non ente ad esse deducitur, coaeternum esse ei qui sine principio est, et semper est. Et haec est etiam ratio Anselmi, Monologium 24, 8.*

Item, hoc patet ex mensura suae productionis, quae est nunc aevi vel nunc temporis. Nunc autem creationis est terminus sui esse a parte ante; quod autem habet terminum initialem, non habet essendi infinitatem. Ergo, si mundus productus est in tempore, productus est in temporis initio. De instanti productionis dicit Hugo, Parte prima, cap. V: *credimus unum et idem prorsus momentum temporis fuisse, ut in tempore creata sit rerum visibilibus corporaliumque materia.*

355. ex: de N 358. praetactam: primo tactam N 361. maiorem novitatem: motoris novitatem maiorem N 363. producit: producit N quid: aliquid N 365. multo magis: multo magis N non: om. N 367. coaeternum: -na N 368. ex non: inu. N 371. Item: om. L 375. in: vel L temporis: om. N.

364. Textum ad litteram non inveni, sed legitur in *De fide Orthodoxa*, L. 1, cap. VIII, n° 133 (PG XCIV, 814 A): "creatio autem in Deo, cum sit voluntatis opus, Deo profecto coaeterna non est. Haud enim natura comparatum est, ut quod ex nihilo producit eandem cum eo quod initio caret, et sempiternum est, aeternitatem aut perpetuitatem habeat".

370. *Monologium*, cap. XXIV: "Quomodo melius intelligi possit esse semper quam in omni tempore".

376. *De Sacramentis Christianae fidei*, L. I, Pars 1, cap. V (PL CLXXVI, 189): "Sed nec illud, quantum opinor, absurdum erit, si credimus unum et idem prorsus momentum temporis fuisse quo in principio creata sit et rerum visibilibus corporaliumque materia, et invisibilem in angelica natura essentiam".

[N. 62^{ab}] Item, hoc patet considerando decursum temporis, quoniam revolutio una tardior est quam alia, quia plures praecedunt unam quam aliam, sicut posterastina tardior est quam hodierna. Igitur, revolutio omnis quam infinitae praecedunt vel praecesserunt est infinitae tarditatis. Sed quod est tale numquam eveniet. Ergo, si mundus infinito tempore duravit, hodierna vel crastina revolutio numquam eveniet. Ideo dicit Augustinus, De Civitate XII, cap. XV: *tempus, quoniam mutabilitate transcurrit, aeternitati immutabili non potest esse coaeternum*; et ita, motus, quibus tempora peraguntur, creatori coaeterni esse non possunt.

Dico, igitur, quod mundus nulla modo capax fuit aeternae vel interminabilis durationis. Qui autem posuerunt mundum Deo coaeternum, ex falso fundamento ad hoc moti sunt, vel quia sine mundo Deum credebant esse otiosum, vel quia imaginati sunt spatium temporis praecessisse mundum, vel quia non credebant Deum aliquid facere novum nisi voluntate affectum et per consequens mutatum. Unde Augustinus, XI De Civitate, cap. IV, loquens de ponentibus mundum aeternum, dicit: *Dicunt quidem aliquid unde sibi Deum videntur velut a fortuita temeritate defendere, ne subito illi credatur venisse in mentem quod numquam ante venisset, facere mundum, et accidisse illi voluntatem novam, cum in nullo omnino sit mutabilis*. Quae falsa fundamenta Augustinus refellit, ut patebit respondendo ad argumenta.

AD PRIMUM, de diffusione boni et lucis, dicendum quod duplex est diffusio boni illius vel lucis: quaedam est diffusio boni interior, per aeternas emanationes; quaedam exterior, per rerum naturalium productionem. Interior, de necessitate est aeterna, propter uniformitatem et perfectissimam actualitatem divinae naturae. Secunda autem, quae est naturalium et temporalis, de necessitate est secundum quod congruit creaturae. Unde, sicut universum est finitum, nec capax infinitatis in magnitudine, ita nec tempus ca-

381. unam: unum N 386. XV: XX L 387. coaeternum: aeternum N 388. peraguntur: creatae ad. sed eras. N 391. fundamento, ad hoc: hu. N 392. esse: m. N spatium temporis: iuv. N 396. quidem: quidam N aliquid: aliquem L unde sibi: iuv. L 397. fortuita: fortuitate N credatur: creditur N 403. boni illius: ina. N vel lucis: om. N est diffusio boni: om. N 404. emanationes: n. add. sed exp. N 404-05. naturalium: temporalium N 405. necessitate: propter add. sed eras. N 407. Secunda: secundum L naturalium (dub. L) et temporalis: temporalium et temporis N 409. infinitatis: infinitas N

386. *De Civitate Dei*, L. XII, cap. XV, 2: *tempus autem, quoniam mutabilitate transcurrit, aeternitati immutabili non potest esse coaeternum*.
390. Cfr. textum in nota ad versum 160.

- 410 pax erit infinitatis actualis ex aliqua parte, et ideo ipsum, cum sit pars universi, certo termino et mensura est perventum. Aliter, finitum esset suscepturum modi infiniti, ut dictum est. Et quod dicit [L. 99rb] Augustinus, quod sola bonitas Dei fuit causa istorum, dico quod verum est, sed non causa defectuum, sicut novitas et ver-
- 415 tibilitas et parvitas, quae sequuntur creaturam in quantum ex nihilo; novitas, quia ab alio facta est; veritabilitas, quia de nihilo facta est; parvitas, quia participative facta est.

- Ad secundum, dicendum quod aeternitas soli Deo convenit, nec potest alio convenire, sicut dicit Augustinus, Super Genesim 8: *Incom-*
- 420 *mutabilis est natura Trinitatis, et ob hoc ita aeterna ut aliquid ab hoc ei coaeternum esse non possit.* Quod etiam plures non possunt esse aeternitates, probat Anselmus De Incarnatione Verbi, cap. XIV. Tamen, aliquando aeternum dicitur largius, sicut Genesim 3: *Ne sumat de ligno vitae et comedat, et vivat in aeternum;* scilicet per
- 425 magnum spatium temporis. Sic, ubi Apostolus dicit II ad Thimotheum, scilicet, *quae data est nobis ante tempora saecularia.* Ibi littera Augustini habet ante tempora aeterna quod exponit Super Genesim contra Manichaeum, I, dicens: *mundum fecit Deus, et cum ipsa creatura quam fecit Deus tempora esse coeperunt, et ideo dicuntur aeterna tempora.* Ergo, sensus est: si ignis fuisset aeternus, hoc
- 430 est, quantumcumque amplius fuisset quam fuit, vel si fuisset a principio temporis, in specie distinctus; quod si dicitur aeternum, Deo coevum, implicatio est oppositorum, quia ponit accidens infinitum in subiecto finito, et sequitur ut splendor esset aeternus, sicut posito impossibili sequitur quod impossibile implica-
- 435

410. erit: erat N 412. suscepturum: susceptum N 416. de: ex N 418. potest: fecit N 419. alio: alii *ms.* 420. hoc: *om.* N 421. ab: *ei ad* N 422. aeternitates: trinitates N 423. aeternum: *si add. sed exp. L.* sicut: *super (dub.) add. L.* 425. ubi (*dub. L.*): hic N. 426. littera: *dub. ms.* 428. I: *om. L.* 430. ignis: esset *add. sed exp. L.* hoc: *ergo add. sed exp. L.* 431. a: *in* N 432. principio: ipso *add. N* 433. coevum: *conae add. sed exp. L.* 435. posito impossibili: *om. L.* impossibile: *-li ms.*

-
419. *De Genesi ad litteram, L. VIII, cap. 23, n° 44: "Verum quia omnino incommutabilis est illa natura Trinitatis, et ob hoc ita aeterna, ut ei aliquid coaeternum esse non possit, ipsa apud ipsam et in ipsa sine ullo tempore ac loco, movet tamen per tempus et locum sibi subditam creaturam".*
422. Argumenta Inveniuntur sub numero XV: "*Aeternitates autem plures intelligi nequeunt*".
423. *Gen. 3, 22: "Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est, sciens bonum et malum; nunc ergo ne forte mittat manum suam, et sumat etiam de ligno vitae, et comedat, et vivat in aeternum". (Vulgata latina).*
425. II Tim. 1, 9: "*secundum propositum suum, et gratiam, quae data est nobis in Christo Iesu ante tempora saecularia*".
426. *Cfr. textum in nota ad versum 311.*

tur; et sic dicendum de ves[N. 63ra]tigio pedis in pulvere, rationibus consimilibus.

Ad tertium, dicendum quod tota ratio facti est potentia facientia, sed tamen defectibilitas sequitur creaturam in quantum ex nihilo est, cuius causa Deus non est. Item, cum dico "positio rei creabilis", licet nihil dicam positive nisi potentiam creatoris, dico tamen cum hoc privationem prohibitionis sui esse. Quaedam enim prohibent suum esse, ut omni in quorum intellectu negatio etiam dicitur; licet igitur, creabile non dicat potentiam aliam a potentia creatoris, tamen excludit impedimentum, quia termini non repugnant.

Ad quartum, dicendum quod non est impotentia a pari ad utrumque, quia in eo quod est creaturam esse aeternam, opposita clauduntur, non autem in eo quod est creaturam creari...

Ad quintum dicendum quod plus potest Deus de nihilo in eo quod posse est posse, sed hoc posse non est posse.

Ad sextum, dicendum quod illud argumentum procedit ex falsa imaginatione, quia Deus spatio mundi praecessit. Amplius dico quod Deus nihil potest velle nisi secundum leges sapientiae; ideo non potest velle aliquid infinitum in esse, subiecto finito.

Et sic patet ad septimum.

Ad octavum, dico quod verum est ex parte sui, protanto, quod non procedit ex impotentia quod non producit, sed tantum non congruit omnino potentiae suae.

Ad aliud, dicendum quod neque potens est producere finitum sicut infinitum, sed non simul finitum et infinitum.

Ad undecimum, dicendum quod non est simile de creatione, quae terminatur ad esse et ideo potest habere mensuram, et de versione, quae [L. 99ra] terminatur ad non esse, et quia est defectio et ideo sibi nulla respondet mensura. Sed ipsum esse habet ultimum instans in esse, cui nihil succedit nisi non esse.

<Desunt ceterae responsiones>

439. defectibilitas: defac. N 440. est: om. N 442. prohibitionis: proba- N 444. potentiam aliam: inv. L 447. impotentia: argumentum L 452. sextum: 6 N 455. velle: om. L 456. septimum: VII N VI^m L 457. octavum: 8 N VII^m L 458. impotentia: in potentia L 460. potens est: iter. L 462. undecimum: XI N aliud L dicendum: om. L termi- natur: -nantur N et²: om. N 465. sibi nulla: inv. N 466. in: sin L.